

ΟΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

ΤΟΥ κ. ΧΡΗΣΤΟΥ Χ. ΜΑΛΕΒΙΤΣΗ

I

Ἡ ζωὴ νικάει τὸν θάνατο ἀνανεώνοντας ἀκατάπαυστα τὸν ἑαυτοῦ της. Ἐγκαταλείπει τὰ γερασμένα ἄτομα καὶ ὁρᾷ στοὺς νεαροὺς βλαστοὺς γιὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀέναη πορεία της μέσα ἀπὸ ἓνα κόσμον πού τὴν ἐπιβουλεύεται. Ἀλλὰ πρὸς τὰ ποῦ κατευθύνεται ἡ ζωὴ; Εἰδικώτερα : πρὸς τὰ ποῦ κατευθύνεται ὁ ἄνθρωπος; ποιὸς εἶναι ὁ προορισμὸς του, ποιοὶ οἱ τελικοὶ σκοποὶ του; Ἀμα δὲν θέλουμε νὰ μονοπωλήσουμε τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴ δική μας ἱστορικὴ ὀμάδα, θὰ πρέπει νὰ ποῦμε πὼς ἡ ζωὴ δὲν ἔχει σκοποὺς, ἀλλὰ θ ἔ τ ε ι σκοποὺς. Ἀγωνίζεται γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν πού θέτει καὶ ἔτσι ἀναπτύσσει πλήρως τὶς ἀδανάπητες δυνατότητες πού διαθέτει. Πεθαίνει γιὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν πού θέτει, καὶ ἐκεῖ βρίσκει τὴν ὑψιστὴ δικαίωσιν τὸ πέρασμά της ἀπὸ τὸν κόσμον.

Σὲ ὠρισμένες ἱστορικὰς ἐποχὰς, ὅταν ὁ νέος ἐμφανίζεται στὴ σκηνὴ τοῦ κόσμου βρίσκει μιὰ κοινωνία μὲ καθιερωμένους ἀπὸ τὴν παράδοσιν σκοποὺς, πού δὲν ἀμφισβητεῖ κανεὶς, τοὺς ἐνστερνίζεται, ἀγωνίζεται γιὰ τὴν πραγματοποίησίν τους, κ' ἐν τέλει τοὺς καταλείπει στὴν ἐρχόμενη γενεά. Σὲ ἄλλες ἱστορικὰς ἐποχὰς, ὅταν ὁ νέος ἐμφανίζεται στὴ σκηνὴ τοῦ κόσμου, βρίσκει μιὰ κοινωνία μὲ σπασμένους τοὺς δεσμοὺς τῆς παραδόσεως, μὲ ποικιλία κατευθύνσεων καὶ σκοπῶν ἢ μὲ παντελῆ ἔλλειψιν σκοπῶν, καὶ μὲ πλήρη πνευματικὴ σύγχυσιν γιὰ τὸ τί εἶναι ἀληθινόν, τί εἶναι ἠθικόν, τί εἶναι θεῖον ἢ δαιμονικόν.

Τέτοια εἶναι καὶ ἡ δικὴ μας ἐποχὴ. Δὲν πρόκειται σ' αὐτὰ πού θὰ ἀκολουθήσουν νὰ δείξω στοὺς νέους τί εἶναι ἀληθινὸ ἢ ποιοὶ πρέπει νὰ εἶναι οἱ σκοποὶ τους στὴ ζωὴ. Πορευόμαστε κάτω ἀπὸ ἓνα ἀστερισμὸ πού δὲν εὐνοεῖ τὶς ἀπλουτεῦσεις. Ὁ καθένας φέρει εὐθύνη προσωπικὴ καὶ ἀμεταβίβαστη ἔναντι τῆς Ἱστορίας. Ἴσως νὰ βοηθήσω κάπως τοὺς νέους νὰ μπορέσουν νὰ καταθέσουν ἐνώπιον τῆς Ἱστορίας μιὰ μαρτυρία ἀξιόπιστη. Διότι συμβαίνει νὰ κατατίθενται μὲ ἀγαθὴ συνείδησιν ἀναξιόπιστες μαρτυρίες. Καὶ συντελοῦν στὸ νὰ καταδικασθοῦν ἀθῶοι, καὶ νὰ ἀθωωθοῦν καταδικαστέοι.

II

Τὸ πρῶτον πρᾶγμα πού κάνει ὁ νέος, ὅταν μπαίνει στὴν κοινωνία, εἶναι ἡ μίμησις. Ἡ μίμησις εἶναι ἀξιόλογη λειτουργία, γιὰτὶ ἐκπαιδεύει τὸν νέο ὥστε νὰ ἀφομοιωθῇ ἀνετώτερα ἀπὸ τὸν καθιερωμένον κοινωνικόν μηχανισμό. Ταυτοχρόνως, ὅμως, τοῦ δημιουργεῖ ὠρισμένες ἕξεις σκέψεως, νοοτροπίας καὶ συμπεριφορᾶς, πού ἂν εἶναι δημιουργικὸς, θὰ ἀγωνισθῇ πολὺ νὰ τὰ ἀποτινάξῃ. Ἄν δὲν εἶναι δη-

μιουργικός θὰ φυλακισθῆ μέσα τους γιὰ ὅλη του τὴ ζωὴ. Ὑστερα, ὁ νέος κατέχεται ἀπὸ μιὰ ἀδιάλλακτη ἠθικὴ συνείδηση, ἡ ὁποία μέσα στὴν ἀδιαλλαξία της συγγέει τὸ ἠθικὸ μὲ τὸ ἀληθινό. Περαιτέρω, ὁ νέος διαθέτει μιὰν ὀρμὴ ζωῆς, ἡ ὁποία πρέπει ἐπειγόντως νὰ ἐκδηλωθῆ. Πρὸς τοῦτο οἰκειώνεται συνθήματα ἢ ἀρχὲς ἢ ἰδέες ποὺ τυχὰς βρῖσκει στὸ περιβάλλον του, καὶ συγγέει τὴν ὀρμὴ γιὰ ζωὴ ποὺ τὸν συνέχει, μὲ τὴν ἀληθινότητα τῶν δανεισμένων πεποιθήσεών του. Ἔτσι καταργεῖ θεοὺς ἢ ἀνακηρύσσει θεοὺς μὲ μιὰν εὐκόλλα ποὺ μόνο ἡ νεανικὴ ἀπερισκεψία τὴν συγχωρεῖ. Θὰ εἶναι, ὥστόσο, ἀσυγχώρητος μόνον ὅταν, στὸ βαθμὸ ποὺ ὠριμάζει, δὲν θεμελιώνη ἢ δὲν ἐλέγχῃ προσηκόντως τὴν ἐφηβικὴ θεοποιία του.

Ἄπὸ ὅ,τι εἶπαμε μέχρι τώρα βγαίνει αὐτὸ τὸ ἀπλοποιημένο συμπέρασμα : ὅτι ὁ νέος, λόγῳ θέσεως, διατρέχει κίνδυνο πλάνης, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἀγωνισθῆ γιὰ νὰ βρῆ τὴν ἀλήθεια. Ἐν τούτοις, δὲν τὰ ἐννοοῦμε ἀκριβῶς ἔτσι. Ἀλλὰ θὰ ξεκαθαρίσουμε τὸ ζήτημα προχωρώντας. Καὶ θὰ ρωτήσουμε : ποιά εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ τί εἶναι ἀλήθεια :

Τὴν ἐρώτηση αὐτὴ τὴν ἔθεσε καὶ ὁ Πιλάτος στὸ Χριστό. Καὶ ὁ Χριστὸς δὲν ἀπάντησε. Γιατί ; Ἀπλούστατα : γιατί μιὰ τέτοια ἐρώτηση ταίριαζε στὴ δικανικὴ νοοτροπία τοῦ Πιλάτου· στοῦ Χριστοῦ τὴν ψυχοτροπία δὲν ταίριαζε. Διότι μιὰ ἐρώτηση δὲν εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἀπάντησή της. Στὴν οὐσία, ἡ ἀπάντηση προηγεῖται τῆς ἐρωτήσεως. Ἡ ἔστω, τὸ εἶδος τῆς ἐρωτήσεως προϋποθέτει τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἀπάντηση. Τὰ παιδιὰ συνήθως ρωτᾶνε πόσο μεγάλο θὰ εἶναι τὸ μικρὸ δάχτυλο τοῦ Θεοῦ. Σὲ μιὰ τέτοια ἐρώτηση μόνο παιδί μπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ ἱκανοποιητικά. Ὁ μεγάλος θὰ σιωπήσῃ. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν θὰ πῆ πὼς οἱ μεγάλοι δὲν θέτουν τέτοιαις ποιότητος ἐρωτήματα. Κάνουμε ἀνεπίτρεπτες μεταφορὲς ἀπὸ μιὰ περιοχὴ γνώσεως σὲ ἄλλη καὶ ἔτσι μπλεκόμεσθε σὲ ἀδιέξοδα. Ἀ.χ. λέμε : ὁ Λυκοβητὸς ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει ; Πηγαίνουμε, χτυπάμε τὸ κεφάλι μας ἐπάνω στοὺς βράχους του καὶ διαπιστώνουμε ὅτι ὑπάρχει. Ἀλλὰ αὐτὴ τὴν ἀποδεικτικὴ τὴν μεταφέρουμε ἀνεπιτρέπτως σὲ ἀλλότρια ἐπίπεδα, καὶ ξαναλέμε : Ὁ Θεὸς ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει ; Καὶ πάλι νομίζουμε ὅτι χωραεῖ ἡ ἀπάντηση ναι ἢ ὄχι. Ὅσοι ἀπαντοῦν πὼς ὑπάρχει δὲν μποροῦν νὰ σπάσουν τὸ κεφάλι αὐτῶν ποὺ ἀπαντοῦν πὼς δὲν ὑπάρχει. Καὶ συζοῦν ἐρίζοντες εἰς τὸ διηκεές.

Ὅποιος μηχανικός δὲν χτίσει καλὰ μιὰ οἰκοδομὴ, ἡ οἰκοδομὴ θὰ πέσῃ καὶ θὰ τὸν πλακώσῃ. Ὅποιος φιλόσοφος δὲν χτίσει καλὰ ἓνα θεωρητικὸ οἰκοδόμημα, τοῦτο δὲν θὰ πέσῃ νὰ τὸν καταπλακώσῃ. Διότι οἱ φιλοσοφίαι δὲν χτίζονται μὲ τοὺς νόμους ποὺ διέπουν τὸ φυσικὸν περιβάλλον, δηλαδὴ, μὲ νόμους δανεισμένους ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη. Ὅσοι τὸ ἔκαμαν καὶ στὸ βαθμὸ ποὺ τὸ ἔκαμαν, τῷ ὄντι, κατεπλακώθησαν.

Ὁ κόσμος καὶ ἡ ἱστορία ἔχουν τόση ποικιλία, ποὺ παρέχουν μὲ ἀπλοχεριά ἐπιχειρήματα γιὰ τὰ πιὸ διαφορετικὰ θεωρητικὰ οἰκοδομήματα : γιὰ τὸ ὑλιστικὸ, γιὰ τὸ μεταφυσικὸ, τὸ θεολογικὸ, τὸ μαρξιστικὸ, τὸ μυστικιστικὸ, τὸ ἐπιστημονικὸ. Ἄν ἐξαίρεσουμε τοὺς κακοπίστους ἢ τοὺς ἀνοήτους, τότε ὅλοι οἱ ἄλλοι ἔχουν σοβαρὰ ἐπιχειρήματα νὰ προβάλλουν, κάτω ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἰδεολογικὸ σύστημα καὶ ἂν στεγάζονται.

Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ συνηγορήσουμε γιὰ κανένα ἰδεολογικὸ σύστημα. Ἐπιθυμοῦμε νὰ διανοήξουμε πολλὰς προοπτικὰς· δηλαδή, ἐπιθυμοῦμε νὰ σπάσουμε πολλὰ ἀπὸ τὰ φράγματα ποὺ ἐμποδίζουν τὶς ἐσωτερικὰς δυνατότητες τῶν νέων νὰ ἀναπτυχθῶν πλήρως. Διότι αὐτὸ ἔχει σημασίαν. Νὰ ἀφήσουμε τοὺς πνευματικοὺς σπόρους ποὺ φέρνει στὰ σπλάχνα τῆς ἡ ζωῆ νὰ καρποφορήσουν στὸν ἐλεύθερον ἀέρα.

III

Ἐπανέρχομαι στὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἐπιστήμη μᾶς ἔχει μάθει τί εἶναι ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια καὶ πῶς τὴν κατακοῦμε. Ἡ ἱστορία τῆς νεώτερης φυσικῆς μᾶς ἔμαθε ἐπίσης πὼς ἀκόμη καὶ ἡ δικὴ τῆς ἀλήθεια ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ γνωρίζον ὑποκείμενον. Ἀλλὰ ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος δὲν ἐξαντλεῖ καὶ δὲν καλύπτει ὅλους τοὺς χώρους τοῦ ὑπαρκτοῦ. Εἶναι ἐπὶ παραδείγματι οἱ χώροι τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, οἱ ὅποιοι ἐκφεύγουν καὶ τῆς ψυχολογίας, καὶ οἱ χώροι τῶν ὀρίων· ὀρίων φυσικῶν, ὀρίων βιοτικῶν, ὀρίων πνευματικῶν. Ὁ πόνος, ὁ ἔρωτας, ὁ θάνατος, ἡ λύτρωση, ὁ σκοπός. Ἡ ἐπιστήμη ἐξετάζει τὴ ζωὴ μας σὰν ἀντικείμενον — ἐνῶ οὐσία τῆς εἶναι ὁ ὑποκειμενισμός τῆς. Τὶς ἔννοιες ἀντικείμενον καὶ ὑποκείμενον δὲν τὶς ἐννοοῦμε μὲ τὴν τρέχουσα σημασίαν τους. Τοῦτο θὰ καταδειχθῇ παρακάτω. Ὡστόσο, θὰ κάνουμε τὴν ἐξῆς σχηματικὴ παρατήρηση: Σὲ ἐποχὰς ποὺ κυριαρχεῖ ἡ γνώση τοῦ ἀντικειμένου, ἀντικειμενοποιεῖται καὶ τὸ ὑποκείμενον. Παράδειγμα ὁ προηγούμενος αἰώνας. Σὲ ἐποχὰς ποὺ κυριαρχεῖ ἡ γνώση τοῦ ὑποκειμένου, ὑποκειμενοποιεῖται καὶ τὸ ἀντικείμενον. Παράδειγμα οἱ θρησκευτικοὶ αἰῶνες.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ διαχωρίσουμε τὸν ἐπιστημονισμό ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη, ὅπως διαχωρίζουμε τὴν θρησκοληψία ἀπὸ τὴν θρησκευτικότητα ἢ τὴν ἰδεοληψία ἀπὸ τὴν ἰδεολογία. Παρατηροῦμε πὼς ὁ πρωτοφανὴς θρίαμβος τῆς ἐπιστήμης τοῦ προηγούμενου αἰῶνος δημιούργησε ἰδεολογικὰ μορφώματα ποὺ ἐπιζοῦν σήμερον στὶς πλατιεὶς μᾶζες μὲ τὴ μορφὴ τοῦ ἐπιστημονισμοῦ. Βεβαίως, ἡ ἐπιστήμη ὀρθῶς κάνει τὴ δουλειά τῆς, εἶναι ἄξια καὶ γνωρίζει τὰ ὄριά τῆς. Τὸ κακὸ εἶναι ποὺ, ὅταν μετατρέπεται σὲ ἰδεολογία, ἐκπίπτει στὸν ἐπιστημονισμό. Καὶ ὁ ἐπιστημονισμὸς ὄχι μόνον δὲν ξέρει τὰ ὄριά του, ἀλλὰ γίνεται καὶ ἀσύδοτος. Καταντᾷ δεισιδαιμονία καὶ πρόληψη. Πρέπει δὲ νὰ σημειώσουμε πὼς γίνεται σκανδαλώδης κατάχρησις τοῦ ὄρου «ἐπιστήμων». Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχῃς ἓνα δίπλωμα πανεπιστημίου γιὰ νὰ λέγῃσαι ἐπιστήμων. Αὐτὴ ἡ παρανόησις εἶναι ὀλέθρια.

Ὅταν λ.χ. ἀντιμετωπίζουμε τὸ πρόβλημα τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθηματοῦ τῶν λαῶν καὶ λέμε πὼς ἡ ἐπιστήμη τὸ βρίσκει σὰν ἀπόρροια τοξικῶν καὶ οικονομικῶν σχέσεων καὶ συνεπῶς τὸ χαρακτηρίζουμε ὡς «ὄπιον» καὶ ὡς ἀνοησία, τότε εἴμαστε ἑμεῖς ἀνόητοι δυὸ φορές: τὴ μιὰ φορὰ γιὰτὶ δὲν γνωρίζουμε τὰ ὄρια τῆς ἐπιστήμης καὶ τὰ βιάζουμε· καὶ τὴν ἄλλη φορὰ γιὰτὶ δὲν αἰσθανόμαστε τίποτα ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω στὴ γῆ. Ἔτσι γινόμεσθε καὶ βιαστὲς καὶ ἀπάνθρωποι. Τῆ στιγμῇ ἀκριβῶς ποὺ καμαρώνουμε γιὰ τὸν ἀνθρωπισμὸν μας.

Ὅταν σχηματίζουμε μιὰ κοσμοαντίληψιν δὲ θὰ πῆ πὼς ἐπειδὴ εἶναι δική

μας, μπορούμε και να αποτιμήσουμε τὴ σημασία τῆς. Βεβαίως, οἱ ἐκάστους ἰδεολογίες τῶν ἀνθρώπων ἐπηρεάζονται στὴ διατύπωσή τους ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη τοῦ καιροῦ τους. Ἡ προέλευσή τους ὁμως εἶναι ἐξωεπιστημονική. Ὡστόσο, σαφῶς ἱστορική καὶ ἀσαφῶς ἀνιστορική. Στὸ βαθμὸ πού ὁ ἄνθρωπος μετέχει πολλῶν ἐπιπέδων — τοῦ φυσικοῦ ἐπιπέδου, τοῦ ἱστορικοῦ ἐπιπέδου, τοῦ βιολογικοῦ ἐπιπέδου, τοῦ ψυχολογικοῦ ἐπιπέδου, τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου — κατ' αὐτὸ τὸ βαθμὸ καὶ ἡ ἰδεολογία του μετέχει ὄλων αὐτῶν τῶν ἐπιπέδων. Ἔστω καὶ ἂν τὸ ἀρνηται. Γι' αὐτὸ συμβαίνει νὰ συναντοῦμε ἀνθρώπους προσκολλημένους μὲ θρησκευτική προσήλωση στὴν ἀθεία τους ἢ μὲ μυστικιστικὸ φανατισμὸ στὴν ἐπιστημολογίαν τους.

IV

Θὰ ἐπισημάνω ὄρισμένους παράγοντες πού βρίσκονται κρυμμένοι πίσω ἀπὸ τὸ πλέγμα τῶν ἀντιλήψεών μας καὶ πού καθορίζουν τὴ διαπλοκή του ἐκ τοῦ ἀφανοῦς, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβανώμαστε.

Πρῶτος παράγων : Ἡ ὁρμὴ τῆς ζωῆς : Τὸν ἄνθρωπο τὸν συνθέτει ἓνας πυρήνας ζωῆς. Θεμελιῶδες χαρακτηριστικὸ τοῦ πυρήνος εἶναι μιὰ βουλιμία γιὰ ζωὴ, μιὰ ἀνήμερη πείνα ζωῆς, ἓνας σφοδρὸς ἔρως ζωῆς — πέρα ἀπὸ κάθε λογική, πέρα ἀπὸ κάθε ἐρμηνεία, πρὶν ἀπὸ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακόν. Ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ Ζωή. Καὶ πραγματοποιεῖται αὕτη ἡ ὁρμὴ μὲ μιὰ συνεχῆ ἔξοδο πρὸς τὸν κόσμον. Καὶ ἡ ἔξοδος αὕτη συντελεῖται μὲ τὴν ἀφομοίωση τοῦ περιβάλλοντος, μὲ τὴν μετατροπὴ του ἀπὸ ἀφιλόξενο σὲ φιλόξενο, ἀπὸ ξένο σὲ οἰκεῖο. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τοὺς βιοχημικοὺς μηχανισμούς, μὲ τοὺς ὁποίους τὸν ἔχει προικίσει ἡ ζωὴ, ἀφομοιώνει τὰ φυσικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ μετατρέπει σὲ στοιχεῖα ζωῆς. Μὲ τοὺς πνευματικούς μηχανισμούς ἀφομοιώνει τὸ φυσικὸ περιβάλλον καὶ τὸ μετατρέπει σὲ περιβάλλον ἀνθρώπινον. Καὶ ἔτσι ἐξανθρωπίζει μὲ τὴν ἰδεολογία του τὸν φυσικὸν κόσμον, ἐξανθρωπίζει τὴ μοῖρα του. Ἐξανθρωπίζει μὲ τὸ Λόγον του. Ὅσο ὁ Λόγος μπορεῖ νὰ γίνῃ πράξις, ἀνακύπτει ὡσάν τεχνικὸς πολιτισμός. Ἔτσι διευθετεῖται ὁ φυσικὸς χῶρος γιὰ νὰ ἀναπτυχθῇ ὁ πυρήνας ζωῆς σὲ χῶρον οἰκεῖο. Καὶ ἐκεῖ πού δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ πράξις, μένει καθαρὸς Λόγος καὶ ὑποκαθιστᾷ τὴν ἄγνωστη πραγματικότητα μὲ ἰδεολογικὰ ἀπεικασματα. Καὶ ὑπερβαίνει τὴν πραγματικότητα θριαμβεύων. Ἡ μᾶλλον μηχανουόμενος θριάμβους. Καὶ ἔτσι φτάνει πνευματικὸν πολιτισμόν. Βεβαίως, συχνὰ δρέπει ἤττες. Ἀλλὰ ἐδῶ βρίσκεται τὸ παράδοξον : οἱ ἤττες τὸν βαθαίνουν. Διότι ὁ Λόγος κερδίζει ὄχι μόνον μὲ τὴν νίκη, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἤττα. Ἴσως περισσότερον μὲ τὸ δεύτερον. Τὸ πνεῦμα ἠττώμενον βαθαίνει. Διότι τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι μόνον κατακτητὴς πρὸς τὰ ἔξω, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ μέσα. Νικᾷ ὄχι μόνον ὅταν ἀνελίσσεται, ἀλλὰ καὶ ὅταν συστρέφεται. Νικᾷ ὄχι μόνον σὰν ἥρωϊς, ἀλλὰ καὶ σὰν μάρτυρας. Εἶναι ἓνας τρόπος ἀφομοιώσεως ὅλης τῆς μοίρας του, καθὼς τὴν συντάσσει σύμφωνα μὲ τὸ ἀκατανίκητον αἴτημα τῆς ζωῆς. Πίσω ἀπὸ τὴν σκιώδη ἀλήθεια τῶν ἀντιλήψεών μας λειτουργεῖ ἡ ἀλήθεια τῆς ζωῆς.

Δεύτερος παράγων : Ἡ ἀνάγκη γιὰ βεβαιότητα : Ζῶ θὰ πῆ εἶμαι βέβαιος. Τὴν βεβαιότητα τὴν ἀπαιτεῖ ἡ ζωὴ, εἶναι θεμελιώδες αἴτημά της γιὰ νὰ κρατηθῇ στὸν κόσμον. Εἴμαστε βέβαιοι γιὰ τὶς πεποιθήσεις μας καὶ νομίζουμε πῶς

ἡ βεβαιότης αὐτὴ ἀντλεῖ τὸ κῦρος της ἀπὸ τὶς λογικὲς μας ἀποδείξεις, ἐνῶ ἀντι-
στρόφως ἡ προλογικὴ αὐτὴ βεβαιότητα ἐπιστρατεύει τὴ λογικὴ γιὰ λογαριασμό
της καὶ στὸ βάθος ἀντλεῖ τὸ κῦρος της ἀπὸ τὶς ρίζες τῆς ζωῆς. Μὲ ποιά λογικὰ
ἐπιχειρήματα θὰ ἀποσείσουμε τὴ βεβαιότητα τοῦ μωαμεθανοῦ, τοῦ βουδδιστῆ,
τοῦ θετικιστῆ, τοῦ χριστιανοῦ, τοῦ μαρξιστῆ; Μὲ κανένα. Παρακάτω θὰ δοῦμε
πὼς αὐτὴ ἡ βεβαιότητα φέρνει σφέρατα ἄλλου τύπου ἀλήθειας.

Τρίτος παράγων: Ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐνότητα: Τόσο ἡ ζωὴ, ὅσο καὶ ἡ κο-
ρύφωσή της, τὸ πνεῦμα, ἀπεχθάνεται τὴ διάσπαση, τὴν ἀντινομία, τὸ θσινταί-
ριστο. Ἐπιζητεῖ πάση θυσίᾳ τὴν ἐνότητα. Μέσα στὸ χαῶδες ὄραμα τοῦ κόσμου
ἐπιλέγει ἓνα κέντρο καὶ γύρω του συντάσσει μιὰ τάξη. Ἐχουν πῆ πὼς δὲν χρειά-
ζονται παρὰ δυὸ - τρεῖς βασικὲς ἰδέες γιὰ νὰ χτισθῆ ὁλόκληρο φιλοσοφικὸ σύ-
στημα. Καὶ ἀπὸ μιὰν ἄποψη εἶναι σωστό. Λαμβάνονται ὡς πρωτεύοντα ὅσα συμ-
φωνοῦν μὲ τὸ κεντρικὸ σημεῖο, καὶ δευτερεύοντα ὅλα τὰ ἄλλα. Γιὰ τὴ μαρξί-
στικὴ ἐρμηνευτικὴ τῆς ἱστορίας, κεντρικὴ ἰδέα εἶναι ὅτι τὸ εἶναι ἀντανανκλάται
στὴ συνείδηση, ὁ ὕλικός παράγοντας προσδιορίζει τὸν πνευματικόν, κ' ἀπὸ ἐδῶ
καὶ πέρα μπαίνει σὲ τάξη ὅλη ἡ ἱστορία Ἀ.χ.: τὸ θρησκευτικὸ βίωμα εἶναι πα-
ράγωγος καὶ ἐξηγεῖται ἀπὸ τὶς ὕλικές συνθήκες διαβίωσης τοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ
ἴδιο λέγει καὶ γιὰ τὸ αἰσθητικὸ βίωμα. Γιὰ τὴν ἰδεαλιστικὴ ἐρμηνεία τῆς ἱστο-
ρίας, συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίστροφο: οἱ ὕλικές συνθήκες ζωῆς εἶναι παρά-
γωγες, δευτερεύουσες.

Ἡ ἀνάγκη γιὰ ἐνότητα συχνὰ δημιουργεῖ ἀπαράδεκτες ἀλοποιήσεις, βιάζει
τὰ γεγονότα, γεφυρώνει τὰ χάσματα μὲ λέξεις. Τέλος, ἂν τὸ καλοεξετάσουμε θὰ
δοῦμε πὼς στὸ βάθος ὁ ἄνθρωπος μισεῖ αὐτὸν ποὺ δὲν συμφωνεῖ μὲ τὶς ἰδέες
του, γιὰ τὸ τοῦ ἐπιφέρει ἀταξία καὶ δυσαρμονία στὴν ἐνοποιητικὴ τάση του. Εἶναι
μιὰ πρόκληση κατὰ τῆς ἀκεραιότητός του— μιὰ πρόκληση στὴν ἀκαταμάχητη ροπὴ
γιὰ ἀφομοίωση, γιὰ προσεταιρισμὸ τοῦ περιβάλλοντος.

Τέταρτος παράγων: Ἡ ἀνάγκη γιὰ νόημα: Ὁ ἄνθρωπος θέλει ὅπως
δὴποτε ὅ,τι κάνει νὰ ἔχη ἓνα νόημα. Θέλει νὰ προσδώσῃ νόημα στὸν ἑαυτὸ του,
στὴ ζωὴ του, στὶς ἐνέργειές του, στὸν κόσμον ποὺ ζῆ. Ὁ ἄνθρωπος διαρκῶς ἐπι-
νοεῖ νοήματα μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἐρμηνευτικῶν ποὺ δίνει. Χρησιμοποιεῖ πρὸς τοῦτο
τὴ λογικὴ του. Μόνον ὅταν μὲ μιὰ λογικὴ διεργασία συνθέσῃ ἓνα νόημα, τότε
ἐπαναπαύεται. Θαυμάζει ἓνα λουλούδι καὶ δὲν τοῦ ἀρκεῖ, λέει πὼς εἶναι σὰν ψεύτικο
καὶ ἡσυχάζει. Ἄν εἶναι ψεύτικο λέει πὼς εἶναι σὰν ἀληθινὸ καὶ ἱκανοποιεῖται.
Συγκρίνει καὶ νομίζει ὅτι κρῖνει. Κάνει ἀναγωγή τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων στὴν
κεντρικὴ ἰδέα ποὺ διέπει τὸ σύστημά του καὶ νομίζει ὅτι προχωρεῖ σὲ βάθος. Τὸ
γεγονὸς καθαυτὸ εἶναι ἄγονο. Μόλις «ἐρμηνευθῆ», δηλαδὴ ἔστω κ' ἂν ἀπλῶς
συσχετισθῆ, ἀμέσως παίρνει νόημα. Ὡστόσο, αὐτὲς οἱ διεργασίες δὲν γίνονται ἐν
ψυχρῶ. Μόλις ὁ ἄνθρωπος προσδώσῃ ἓνα νόημα, δυναμοποιεῖ τὸν ἐσωτερικόν του
χώρον, τὸν ἐξάπτει, τὸν διεγείρει καὶ τελικὰ τὸν πλουτίζει μὲ ἐνοποιητικὲς παρα-
στάσεις καὶ συγκινήσεις. Ἔτσι, συχνὰ ἡ «ἐρμηνεία», δηλαδὴ ἡ ἀπόδοση νοήμα-
τος, εἶναι στὴν οὐσία πράξη βιωματικῆς ἐντάσεως, — εἶναι δηλαδὴ ἕκφραση ζωῆς.
Ἡ λογικὴ εἶναι τὸ ἐργαλεῖο τῆς ζωῆς: τὸ νόημα εἶναι ἡ οὐσία τῆς ζωῆς. Συχνὰ

ή ἐρμηνεία καθ' ἑαυτὴ εἶναι ψευδοερμηνεία καὶ τὸ νόημα ψευδονόημα, ἀλλὰ ἔχουν παρὰ ταῦτα τὴν ἀλήθεια τοὺς κάπου ἄλλου : τὸν πλουτισμὸ καὶ τὴν ἔνταση τῆς ζωῆς. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ διευκολύνονται πολλὰ διασαφήσεις. Βλέπουμε ἓνα λογικοφανὲς κατασκευάσμα νὰ γίνεται τὸ πιὸ παράλογο ταμποῦ ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ μιᾶς ὁμάδας ἀνθρώπων. Καὶ συναντᾶμε ἀνθρώπους κατὰ πάντα ἄξιους, νὰ βρισκῶνται ἀγκυλωμένοι σὲ τέτοιου εἴδους παράβολες ἐρμηνείες ποὺ νὰ θυσιάζουσαν καὶ τὴ ζωὴ τοὺς γι' αὐτές. Ἡ ζωὴ ζητάει μιὰ πρόφωση γιὰ νὰ πληρωθῆ ἀπὸ ἓνα νόημα καὶ ἀπὸ ἓνα σκοπὸ. Καὶ συχνὰ διωπιστόνουμε τὶς πιὸ παρόλογες διαφορὰς ἀνάμεσα στοὺς πιὸ λογικοὺς ἀνθρώπους. Ὁ κοινὸς παρονομαστὴς εἶναι τὸ ὅτι ὁ καθένας, σημασιολογώντας μὲ τὸν τρόπο του, ζῆ — δηλαδὴ ἀναπτύσσει τὸν πυρῆνα ζωῆς του. Καὶ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἰσχυρὴ μιᾶς λογικῆς κατασκευῆς, ἀλλὰ δὲ μπορεῖ νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ἰσχυρὴ τῆς ζωῆς. Ἔτσι, ὁ ἀνθρώπος, τὰ βασικὰ ἰδεολογικά του ἐρείσματα δὲν τὰ ἀλλάζει, παρὰ πᾶσαν ἀντίθετη λογικὴ ἐπιχειρηματολογία. Οἱ ἰδέες του εἶναι τὸ αἷμα του. Ἐκτὸς ἂν στὸ μεταξὺ ἐπέλθουν ἐσωτερικὲς βιωματικὲς ἀλλοιώσεις, καὶ ἓνα ἄλλο φῶς ἀστράφη μέσα του. Τότε θὰ πῆ «ἤμουν τυφλὸς καὶ ἀνέβλεψα». Τὸ ἴδιο πράγμα θὰ πῆ ὅταν ἀπὸ ἄπιστος γίνῃ πιστὸς ἢ ἀπὸ πιστὸς ἄπιστος.

Πέμπτος παράγων : Ἡ ἀπολυτοποίηση τοῦ σχετικοῦ : Ὁ ἀνθρώπος ἀφομοιώνει τὸ ὕλικὸ ποὺ τοῦ προσκομίζουσαν οἱ αἰσθήσεις μὲ τοὺς δικούς του, τοὺς προσωπικοὺς, ὄρους. Καὶ ἐνῶ οἱ ὄροι αὐτοὶ εἶναι σχετικοί, τοὺς μετατρέπει σὲ ἀπολύτους. Ἄν εἶναι ὀρθολογιστὴς ποτὲ δὲν θὰ καταλάβῃ ἓνα συναισθηματικὸ, ἂν εἶναι θετικιστὴς ποτὲ δὲν θὰ καταλάβῃ ἓνα μεταφυσικὸ. Ἄν εἶναι ἀνέριστος ποτὲ δὲν θὰ καταλάβῃ ἓνα ἐρωτευμένο. Οἱ λογικοὶ ὀρισμοὶ καὶ οἱ ἐπιστημονικὲς πραγματεῖες περὶ ἔρωτος εἶναι ἀτελέσφορες. Γιὰ νὰ μιλήσουμε σχηματικά, κάθε ἀνθρώπος λαμβάνει τὰ κύματα ἐκεῖνου τοῦ μήκους ποὺ μπορεῖ νὰ ἐκπέμψῃ. Σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ αὐτὸ συμβαίνει στοὺς νέους. Γι' αὐτὸ οἱ νέοι εἶναι τόσο ἀπόλυτοι. Μὲ τὴν πρόοδο τῆς ἡλικίας καὶ μὲ τὴν πολὺπλευρὴ δοκιμασία ποὺ θὰ ὑποστοῦν ἀπὸ τὰ ἐνδεχόμενα τῆς ζωῆς, θὰ τοὺς δοθῆ ἡ εὐκαιρία νὰ οἰκειωθοῦν πολλοὺς ψυχικοὺς χώρους. Γι' αὐτὸ μὲ τὸν καιρὸ θὰ ἀποβάλουν τὴ δογματικὴ ἀπολυτότητα καὶ θὰ ἀποκτήσουν περισσότερὴ κατανόηση γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ποικιλία. Κι' αὐτὸ ὅμως μὲ ἀναβαθμοὺς καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία τους. Ἄν γινόνταν ἓνα θαῦμα καὶ μπορούσαμε γιὰ μιὰ στιγμή νὰ ζούσαμε μέσα στὸ μυαλὸ καὶ στὴν ψυχὴ ἐνὸς ἄλλου, θὰ ἐκπλησσομεθα μὲ τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς τοῦ κόσμου καὶ τοῦ νοήματος τοῦ κόσμου, ποὺ θὰ δοκιμάζαμε. Θὰ ἦταν σὰν σ' ὅλη μας τὴ ζωὴ νὰ φοροῦσαμε κόκκινα γυαλιὰ καὶ γιὰ μιὰ στιγμή νὰ φορέσαμε πράσινα.

Ἐκτος παράγων : Ἡ ἀνάγκη γιὰ λύτρωση : Μποροῦμε νὰ ὀρίσουμε τὸν ἀνθρώπο ὡς ἐξῆς : ὅτι εἶναι τὸ ζῷο ποὺ δὲν εἶναι ποτὲ πλήρες. Ὅταν ἓνας ἀνθρώπος νοιώθῃ πλήρης, τότε εἶναι ζῷο. Ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος νοιώθει ἐλλειμματικὸς ἔφτιαξε πολιτισμὸ. Αὐτὴ ἡ ἔλλειψη δημιουργεῖ μέσα του μιὰ διαφορὰ δυναμικοῦ ποὺ τὸν ἐνεργοποιεῖ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις. Ἡ ἔλλειψη εἶναι καθαρῶς πνευματικῆς φύσεως. Καὶ οἱ ἐλλείψεις τῶν ὕλικῶν ἀναγκῶν στὸ ἀνθρώπινο ἐπίπεδο,

είναι κατά βάσιν ἐλλείψεις πνευματικές. Διότι και τὰ ζῶα ἔχουν ἐλλείψεις ὕλικές, ἀλλά, μολαταῦτα, ζοῦν ἐν πληρότητι καὶ βασιλεύουν. Τὸ πιστικὸ συναίσθημα τῆς ἐλλείψεως εἶναι εὐλογία καὶ κατάρα — γιὰ νὰ μιλήσουμε μὲ τοὺς ὄρους τοῦ πλατωνικοῦ Συμποσίου, εἶναι Πόρος καὶ Πενία. Ἡ κάλυψη τοῦ ἐλλειμματικοῦ κενοῦ ἂν εἶναι δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθῇ μὲ μέσα ὕλικά, θὰ ἐξισώσῃ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸ ζῶο, πρᾶγμα ποῦ ἀγωνίζεται νὰ ἐπιτύχῃ ὁ πολιτισμὸς μας. Ἄν εἶναι δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθῇ μὲ μέσα πνευματικά, θὰ ἐξισώσῃ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸν Θεό. Ζῶο καὶ Θεὸς εἶναι γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὄρια — εἶναι δυνατότητες, εἶναι ὁρπές τῆς ὑπάρξεώς του. Στὸ μεταξύ, οἱ ἰδεολογίες παρέχουν ὑποκατάστατα λυτρώσεων — κατὰ κάποιον τρόπο κατασιγάζουν τὸ ἀνήσυχον συναίσθημα τῆς ἐλλείψεως. Συνήθως, μὲ τὴν προσδοκίαν τῆς μελλοντικῆς λυτρώσεως, μὲ τὴν ἔλευση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ κομμουνισμοῦ ἢ τῆς κοινωνίας τῆς ἀφθονίας. Στούς πνευματικὰ ὀκνηροὺς, δυὸ - τρεῖς τῆδε κακεῖς ἐρριμμένες ἀρχές θεωρητικοῦ τύπου, συνθέτουν ἱκανὰ ὑποκατάστατα λυτρώσεως. Β-βαίως σὲ τέτοιες περιπτώσεις δὲν πρόκειται γιὰ λύτρωση, ποῦ προκύπτει ἀπὸ μιὰ ἐναργῆ συνείδηση ἐλλειμματικότητος. Ἄλλὰ ἀπὸ συνείδηση κενότητος.

V

Ἄνεφερα ἐνδεικτικῶς αὐτοὺς τοὺς ἕξι παράγοντες, ποῦ μὲ τὸν τρόπο τους συμβάλλουν στὴ διαμόρφωση τῶν ἀντιλήψεών μας. Στὰ ἀνίλιαγα παρασκήνια τῆς συνειδήσεώς μας συμβαίνουν συνομοσίες ποῦ δὲν τις ἀντιλαμβάνομαστε. Ροπές τῆς ὑπάρξεώς μας μεταστοιχείωνονται καὶ λαβαίνουν ἀλλότρια σχήματα, καὶ ὕστερα ἔρχονται στὸ προσκήνιο τῆς συνειδήσεώς μας καὶ μᾶς ἀπατοῦν, χωρὶς νὰ τὸ ὑποψιαζόμαστε. Ἀγωνιζόμαστε γιὰ τὴν ἀλήθεια τῶν ἰδεῶν μας, ἐνῶ συχνὰ συμβαίνει νὰ ἐνεργοῦμε καθ' ὑπαγόρευση τῆς ὑπαρξιακοῦ τύπου ἀνάγκης: νὰ ἀναπτύξουμε τὴν ὁρμὴ τῆς ζωῆς μας, ἢ νὰ ἐμπεδώσουμε τὴ βεβαιότητά μας γιὰ ζωὴ, ἢ τὴ φλογερὴ ἀνάγκη νὰ δώσουμε ἓνα νόημα στὴν ὑπαρξί μας, ἢ νὰ τῆς χαρίσουμε ἓνος τύπου λύτρωση.

Προτοῦ προχωρήσω παραπέρα θὰ ἤθελα νὰ ἐπισημάνω μιὰ ἰδιότητα τοῦ πνεύματός μας. Αὐτὴν τὴν ὁρπὴ ποῦ ἔχει τὸ πνεῦμα νὰ ἀντικειμενοποιεῖται. Ἡ ἐσωτερικότης του καὶ ἡ ρευστότης του καὶ ἡ δημιουργικότης του νὰ γίνεται ἐξωτερικότης, στατικότης καὶ στειρότης — δηλαδὴ ἀπὸ ζωὴ νὰ γίνεται ἓνα ἄψυχο ἀντικείμενο. Αὐτὸ συμβαίνει σ' ὅλες τις ἐκδηλώσεις τοῦ πνεύματος. Στὴν καθημερινὴ ζωὴ, στὴ φιλοσοφίαν, στὴ θρησκείαν, στὴν ποίησιν — παντοῦ. Ἀκόμη καὶ μερὶς ἀπὲς συγκινήσεις. Ὅταν κανεὶς νοιώθῃ νὰ γεμίζῃ ἀπὸ μιὰ συγκίνηση, μπορεῖ ν' ἀποφασίσῃ νὰ γράψῃ ἓνα ποίημα. Ἡ συγκίνηση ἔχει ἀφορμὴ, ἀλλὰ δὲν ἔχει περιεχόμενον. Εἶναι ἓνας φορτισμὸς ἀνεικονικός. Ὅταν ὅμως πάη νὰ διατυπωθῇ στὸ ποίημα θὰ προσλάβῃ ἓνα εἰκονικὸ περιεχόμενον. Ὁ Βεργλαῖν λ.χ. τὴ συγκίνηση ποῦ τοῦ προκάλεσε τὸ φθινόπωρον τὴν εἰκονοποίησε, δηλ. τὴν ἀντικειμενοποίησε ἔτσι:

*Δυγμογαλιές
Ἀὲς τὰ βιολιά
Τοῦ φθινοπώρου στέλνουν*

.....

Βεβαίως, όταν ἡ συγκίνηση ἦταν ἀπλῶς ἓνα ἠλεκτρικὸ φορτίο, δὲν εἶχε μέσα της βιολιά. Ἄλλὰ θὰ ποῦμε καὶ κάτι παραπάνω: Οὔτε συγκίνηση ὑπῆρχε ὑπῆρχε προϋπόθεση συγκινήσεως ἢ συγκίνηση ἦρθε μαζί με τὴν εἰκόνα. Τὸ πνεῦμα ὑπάρχει στὸν κόσμο μας μόνο ἀντικειμενοποιούμενο. Ἰσχύει, ὡστόσο, καὶ τὸ ἀντίστροφο: Τὸ πνεῦμα ἐξαφανίζεται ἀντικειμενοποιημένο. Δηλαδή, όταν λέει ὁ Βερλαῖν πὼς τὰ βιολιά τοῦ φθινοπώρου στέλλουν λυγμολαλίες, εἶναι ὁ μόνος τρόπος νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ πνευματικὴ μετουσίωση τοῦ φυσικοῦ γεγονότος τοῦ φθινοπώρου. Στὸ βαθμὸ ὅμως ποῦ πραγματικὰ θὰ ψάχναμε γιὰ βιολιά, τότε σημαίνει ὅτι τὸ μετουσιωτικὸ πνεῦμα ἐξαφανίστηκε. Βεβαίως τὸ παράδειγμα εἶναι ἀπλὸ μέχρις ἀπλοϊκότητος, ἀλλὰ ἄλλο τόσο ἀπλοῖκοι εἶναι καὶ ἐκεῖνοι ποῦ περιμένουν ἀπὸ τὸ Θεὸ νὰ τοὺς τραβήξῃ ἀπὸ τὸ αὐτὶ γιὰ νὰ τοὺς ὑποσημάνῃ τὴν παρουσία του. Διότι ἀκριβῶς ὅλη ἡ ἐγκόσμια θρησκεία εἶναι ἀντικειμενοποίηση τοῦ πνεύματος, καὶ οἱ ἀντικειμενοποιήσεις της μόνο ὡς σύμβολα πνεύματος πρέπει νὰ ἐκλαμβάνονται.

Ὡστε, οἱ εὐτυχημένες ὥρες τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι αὐτὲς ποῦ ζοῦν τὴν διαδικασία τῆς πνευματικῆς δημιουργίας. Κατόπιν, τὸ δημιούργημα πῆζει σὲ ξερὸ ἀντικείμενο — καὶ τὸ πνεῦμα διολισθαίνει. Γι' αὐτὸ πρέπει τὰ ἔργα τοῦ πνεύματος, νὰ τὰ ἀντιμετωπίζουμε σὰν δημιουργοὶ — ἄλλοιῶς εἶναι κόσμοι νεκροί, ἐνδιδείγματα τῶν ἀκαδημαϊκῶν. Τὸ δημιουργικὸ πνεῦμα ἐνὸς φιλοσόφου ἀρχιτεκτονεῖ μιὰ κοσμοαντίληψη. Φαντασθῆτε τὸ μεγαλειώδες οἰκοδόμημα ἐνὸς Πλάτωνος, ἐνὸς Ἐγγέλου. Ὡστόσο, τὰ οἰκοδομήματα αὐτὰ στεγάζουν μονίμως μόνο τοὺς στείρους ὀπαδοὺς. Ἐνῶ τὰ ἐπόμενα δημιουργικὰ πνεύματα ἀρχιτεκτονοῦν νέες ἐκδοχὲς τῆς οὐσίας τοῦ ὄντος. Ἀπὸ τοὺς μεγάλους διδασκάλους μόνον ὁ Νίτσε εἶχε τὸ θάρρος νὰ πῆ στους μαθητὲς του, πὼς τότε θὰ εἶναι ἄξιοι, όταν δὲν γίνουν ὀπαδοὶ του.

Ἐφ' ὅσον ἡ διαδικασία τῆς ἀντικειμενοποιήσεως εἶναι ιδιότης τοῦ πνεύματος κατὰ τὴ στιγμή τῆς ἐγκοσμιώσεώς του, θὰ πῆ πὼς τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στις λειτουργίες τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος, ἢ τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος. Ὁ Θεὸς δὲν ἔχει καμμιά εὐθύνη — θὰ λέγαμε — όταν τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα τὰ ἀντικειμενοποιεῖ με τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο. Ὡστε, όταν λέμε τι Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποῦ δέχεται τὴν ἀδικία στὸν κόσμο, δὲν εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ ἡ ἀντικειμενοποίηση, σύμφωνα με τὴν ὁποία ὁ Θεὸς σώνει καὶ καλὰ πρέπει νὰ εἶναι δίκαιος. Ἄλλὰ οἱ κατηγορίες σοφία, δικαιοσύνη κλπ. εἶναι ἀνθρώπινες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅμως, ὅπως ἤδη τονίσαμε, χωρὶς τὴν ἀντικειμενοποίηση δὲν ὑπάρχει οὔτε πνεῦμα, οὔτε βίωμα. Τὸ γεγονός αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα πὼς εἴμαστε ἀθνητικοὶ μόνο τῇ στιγμή τῆς δημιουργίας — καὶ κινδυνεύουμε συνεχῶς νὰ πῆξουμε σὲ ἀντικείμενα. Ὡστόσο, τὸ γεγονός αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ καὶ σὲ ἓνα ἄλλο συμπέρασμα, πολὺ σημαντικώτερο: στὸ ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου στὸν κόσμο εἶναι τραγική.

VI

Θὶ ἦταν σφάλμα ἀν ἀπὸ αὐτὰ ποῦ ἀναπτύξαμε μέχρι τώρα ἔβγαινε τὸ συμπέρασμα πὼς εἶναι μάταιο νὰ ζητᾶμε τὴν ἀλήθεια, γιατί οἱ γνώσεις μας εἶναι καὶ

και πάλι για τὸν παράδεισο, ἂν δὲν τὴν παγιδεύσει ἡ κόλαση. Εἶπα πὼς ἡ ζωὴ «ἐπινόησε» — θὰ φανῆ παρακάτω πὼς ἡ λέξις «ἐπινόηση» στὸ προκειμένο ἔννοιϊ και κάτω ἄλλο : πὼς αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ ἐπινόησεις εἶναι ἕνας τρόπος τῆς υπάρξεως. Ὡστε μόνον ὅταν ἐννοήσουμε τὴ συμβολικότητα τῶν ἀνθρωπίνων ἐπινόησεων, θὰ τὶς κατανοήσουμε. Αὐτὴ τὴ δυσσύληπτη ροιότητα, τὴν πέραν τῶν εἰκονικῶν ἀντικειμένων, ἐννοήσαμε ὅταν εἶπαμε γιὰ «ἄλλο κόσμο».

Ἀπλώνει λοιπὸν ἡ ζωὴ πέπλα ἀντικειμενοποιήσεως γιὰ νὰ καλύψῃ τὸ ἀσαφές, τὴ ροιότητα τῆς υπάρξεώς μας. Σαφές και στερεὸ και ἑναργές και ἀντικειμενικὸ εἶναι αὐτὸ ποῦ βρίσκεται γύρω ἀπὸ τὴν ὑπαρξή μας — μόλις πᾶμε πρὸς τὰ ὄρια, μόλις κατευθυνθοῦμε πρὸς τὴν ἀρχὴ και τὸ τέλος τοῦ κόσμου, τοῦ χρόνου, τῆς υπάρξεώς μας, εἰσερχόμεθα σὲ περιοχὴ ὄνειρου. Τὸ ὅτι εἴμαστε πλασμένοι ἀπὸ τὴν οὐσία τῶν ὄντων, μᾶς τὸ ἔχουν πῆ ἐπανελημμένως οἱ ποιητές μας. Ἐπαναλαμβάνω μιὰ προηγούμενη σκέψη, ποῦ ἔκαμα σχετικὰ μὲ τὸν φυσικὸ κόσμο. Ἀφοῦ ὅ,τι εἶναι πέρα ἀπὸ τὰ μέτρα τῆς καθημερινότητάς μας εἶναι ἀσαφές, τότε και ἡ ἴδια ἡ καθημερινότητά μας εἶναι ἀσαφής. Ἄρα και ἡ ἀντικειμενικότητά μας δὲν εἶναι παρὰ συμβολικὴ. Οἱ εὐαίσθητοι ἄνθρωποι τὸ ἀντιλαμβάνονται αὐτὸ πολὺ καλά. Και τὶς πὺ εὐαίσθητες κεραῖες τὶς διαθέτουν οἱ ποιητές. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου παράδοξο, ποῦ ἡ σύγχρονη φιλοσοφία, ἡ ὁποία ἔθραυσε μὲ τόλμη τὰ δεσμὰ τῶν παλαιῶν ἀποκλειστικῶν ἀντικειμενοποιήσεων, στηρίχθηκε στὶς μαρτυρίες τῶν ποιητῶν. Ἐπὶ παραδείγματι, ὁ Heidegger ὁμολογεῖ πὼς ὅσα αὐτὸς ἔχει ἀναπτύξει στὸ βιβλίον του «Sein und Zeit» (εἶναι και Χρόνος) τὰ εἶχε ἐκφράσει ὁ Rilke σὲ ποιητικὴ γλῶσσα.

Ὁ διαχωρισμὸς τοῦ ὄντος σὲ ἀντικείμενο και σὲ ὑποκείμενο πραγματοποιεῖται ἐμπειρικὰ ἀπὸ τὴν καθημερινὴν πρακτικὴν, ὅπου ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται ἀντιμέτωπος μὲ ἕνα κόσμο ἔξω ἀπὸ αὐτόν. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ἀνήχθη σὲ φιλοσοφικὴ ἀρχὴ ἀπὸ τὴν Ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλοσοφία. Τοῦτο εἶχε σὰ συνέπεια νὰ ἀνοίξῃ ὁ δρόμος γιὰ τὴν ἐπιστήμη. Ἡ νεώτερη εὐρωπαϊκὴ σκέψη, ὕστερα ἀπὸ τὴν καλλιέργεια τοῦ Χριστιανισμοῦ, δὲν ἄλλαξε μέθοδο. Εἰσήγαγε βέβαια τὴν ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου, τοῦ ἐγῶ, ἀλλὰ και αὐτὸ σὰν ἀντικείμενο. Ὁ Καρτέσιος ἔθεσε ὡς ἀφετηρία τὸ ὑποκείμενο, λέγοντας «Σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω». Ὡστόσο διευκρίνησε πὼς «je suis une chose qui pense» : «Εἶμαι ἕνα ἀντικείμενο ποῦ σκέπτεται». Ἡ ἄρση τῆς δυαδικότητος ἀντικειμένου - ὑποκειμένου μᾶς βγάζει ἔξω ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαιοελληνικῆς μεθοδολογίας. Ἡ δυαδικότητα αἴρεται ξεκινώντας ὄχι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀντικειμένου, οὔτε τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Ζωῆς. Δὲν εἶμαι ἀντικείμενο, εἶμαι ζωὴ. Δὲν εἶμαι ὑποκείμενο, εἶμαι ζωὴ. Βεβαίως ἐν προκειμένῳ πρέπει νὰ δώσουμε ἀφετηριακὴ σημασία στὴν ἔννοια τῆς ζωῆς. Πρέπει νὰ τὴν ἀναγάγουμε σὲ ἔννοια φιλοσοφικὴ ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ ἐξαπλωθῇ μιὰ νέα κοσμοαντίληψη. Και θὰ πραγματοποιηθῇ μιὰ νέα ἀνατοποθέτηση τοῦ προβλήματος τοῦ ὄντος. Ἡ ζωὴ νοεῖται στὴν βιολογικὴ τῆς ἐκδοχῆ, στὴν ὑπαρξιακὴ τῆς ἐκδοχῆ, στὴν ἐκδοχῆ τῆς μοίρας τῆς και τῆς χρονικότητάς τῆς. Ἀπὸ θεολογικὴ ἀποψη εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ τί εἶναι τὸ ὄν, δὲν θὰ τὸ βροῦμε στὰ ἀντικείμενα, ὅπως ἔκαμε ἡ ἀρχαιοελληνικὴ σκέψη, οὔτε στὰ ὑποκείμενα ὅπως τὸ ἔκαμε ἡ νεώτερη εὐρωπαϊκὴ σκέψη, ἀλλὰ στὴ ζωὴ,

ὅπως τὸ κάνει ἡ σύγχρονη σκέψη. Ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ ἀνασύρει ἀπὸ τὰ βάρη τῆς ψήγματος τῆς οὐσίας τοῦ ὄντος. Τί νόημα ἔχει ὁ κόσμος ἔξω ἀπὸ τὴ ζωὴ; Βγάλτε τὴ ζωὴ ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ ὁ κόσμος θὰ περιπέσῃ στὴν ἀνυπαρξία. Ἀλλὰ καὶ τί νόημα ἔχει ἡ ζωὴ ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο; Βγάλτε τὸν κόσμο ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ θὰ πέσῃ ἐπίσης κι' αὐτὴ στὴν ἀνυπαρξία. Ὁ Husserl ἔκαμε μιὰ παρατήρηση, ἡ ὁποία εἶχε καίριες ἐπιπτώσεις στὴ σύγχρονη φιλοσοφικὴ σκέψη. Εἶπε πὼς ἡ συνείδηση πάντοτε ἀναφέρεται σὲ κάτι ἔξω ἀπὸ αὐτήν. Αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι τὸ ἀντικείμενο. Ἀλλὰ χωρὶς αὐτὸ τὸ κάτι δὲν ὑπάρχει συνείδηση. Ἄρα, ἀντικείμενο καὶ ὑποκείμενο συνθέτουν μιὰ ἀξεδιάλυτη ἐνότητα. Ὅπως εἶπε ὁ Ortega: «Ἐγὼ εἶμαι γιὰ τὸν κόσμο καὶ ὁ κόσμος εἶναι γιὰ μένα». Ἡ ζωὴ εἶναι ἓνα σημεῖο συνεπαφῶν, ἓνα κέντρο διασταυρώσεων κοσμικῶν αἰνιγμάτων. Εἶναι ἓνας αἰεττοὺς πίδακας ἀπὸ ὅπου ἐκπηδᾷ ἡ ἄγνωρη οὐσία τοῦ κόσμου — καὶ γίνεται γνώριμη] μόνο μὲ τις ἀντικειμενοποιήσεις. Δηλαδή τὴ στιγμή πού ἐκπίπτει σὲ πηγμένα ἀντικείμενα. Καλούμεθα νὰ θεωρήσουμε τις ἀντικειμενοποιήσεις σύμβολα καὶ νὰ αἰσθανθοῦμε κάτι ἀπὸ τὴ μουσικὴ τῆς προελεύσεώς των. Εἴμαστε δεσμῶτες τῶν ἀντικειμενοποιήσεων μέσα σὲ ἓνα κόσμο ἐλευθερίας. Κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Rilke εἴμαστε γείτονες τοῦ Θεοῦ. Ἀπὸ τὸ Θεὸ μᾶς χωρίζει ἓνας μεσότοιχος. Ἀλλὰ ἓνας μεσότοιχος πού δὲ θὰ γκρεμιστῇ ποτέ.

VII

Τὸ θέμα μας εἶναι γιὰ τοὺς πνευματικοὺς προσανατολισμοὺς τῶν νέων. Ὅστόσο, ἐμεῖς κάναμε ἓνα μάθημα φιλοσοφίας. Ὁ ἐπιστημονισμὸς θεώρησε τὴ φιλοσοφία σὰν ἓνα κλάδο ἐπιστημονικὸ. Οἱ μαρξιστὲς μάλιστα, ὕστερα ἀπὸ τὴ μοιρασιά πού ἔκαμαν τοῦ κόσμου στὶς διάφορες ἐπιστῆμες, ἔρριξαν κι' ἓνα κόκκο στὴ φιλοσοφία. Τῆς ἔδωσαν τὴ Λογικὴ καὶ τὴ Γνωσιολογία. Ἡ φιλοσοφία ὅμως δὲν εἶναι ἓνας κλάδος γνώσεως πού κανεὶς τὸν μαθαίνει ἢ δὲν τὸν μαθαίνει, ὅπως π.χ. τὴν ὀρυκτολογία. Ἡ φιλοσοφία συνδέεται μὲ τὴν ὄντολογικὴ ἀπορία, δηλαδή μὲ τὴν οὐσία μας. Πάντοτε φιλοσοφοῦμε. Ὅταν λέμε δὲν φιλοσοφοῦμε, ἀπλῶς φιλοσοφοῦμε μὲ τὸν χειρότερο τρόπο. Ἀλλὰ οὔτε εἶναι φιλοσοφία ἢ ἀποστήθιση φιλοσοφικῶν ἐννοιῶν. Τότε πρόκειται ἀπλῶς γιὰ ἐκμάθηση φιλοσοφημάτων — σὰν τὴν ἐκμάθηση τοῦ γενεαλογικοῦ δέντρου τοῦ οἴκου τῶν Βουρβόνων. Δὲν εἶναι φιλοσοφικὴ λειτουργία.

Ὅταν κανεὶς θέλῃ νὰ προσανατολισθῇ στὸν κόσμο, ὅταν θέλῃ νὰ τοποθετήσῃ τὸν ἑαυτὸ του στὸν κόσμο, πρέπει νὰ φιλοσοφήσῃ γνήσια. Δηλαδή μὲ ὅλο τὸ βάθος τῆς ὑπάρξεώς του.

Ἀναφέραμε στὴν ἀρχὴ πὼς ὁ καθένας πρέπει νὰ καταθέσῃ ἐνώπιον τῆς ἱστορίας μιὰν ἀξιόπιστη μαρτυρία. Προχωροῦμε παρακάτω. Ὅλοι μας εἴμαστε μάρτυρες σ' αὐτὸν τὸν κόσμο. Καὶ μὲ τις τρεῖς ἐννοιες: Ὅτι παριστάμεθα στὸ κοσμικὸ δράμα, ὅτι ὑφιστάμεθα τὸ κοσμικὸ δράμα, ὅτι διατυπώνουμε τὴ μαρτυρικὴ μας κατάθεση γι' αὐτὰ πού βλέπουμε καὶ γι' αὐτὰ πού ὑφιστάμεθα. Φιλοσοφοῦμε γνήσια ὅταν συντάσσουμε μὲ πλήρη συνείδηση εὐθύνης τὴν μαρτυρικὴν μας κατάθεση. Ὅπως ἐμπρὸς στὴν ἐγκόσμια δικαιοσύνη ἢ κατάθεση καὶ τοῦ πλούσιου καὶ τοῦ πένητος ἔχει τὸ αὐτὸ νομικὸ κύρος, ἔτσι καὶ ἡ κατάθεση τοῦ κάθε

ἀνθρώπου, καὶ τοῦ ἀπλοῦ καὶ τοῦ μεγαλοφροῦς, ἐνώπιον τῆς ἱστορίας ἔχει τὸ ἴδιο κῦρος. Ἄρκει νὰ μὴ πρόκειται γιὰ ψευδομαρτυρία. Ἀπὸ ἐδῶ ξεκινάει μιὰ βαθύτερη ἔννοια ἀνθρωπισμοῦ, ἡ ὅποια ἀποδεικνύει ὡς ἀπάνθρωπα πολλὰ εἶδη ἀνθρωπισμῶν τῆς ἐποχῆς μας, ποὺ ἐπιβάλλονται μὲ αὐθεντίες ἢ μὲ ψευδοαυθεντίες.

Διαστείλαμε στὰ προηγούμενα τὴν ἐπιστημονικὴ γνῶση ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ γνῶση. Ὁ ἐπιστήμονας ποὺ ἔφρασε στὰ ὄρια τῆς ἐπιστήμης τοῦ καιροῦ τοῦ ἀχρηστεύει τὸ ἔργο ὄλων τῶν προηγουμένων. Ἡ σύγχρονη ἱατρικὴ δὲν χρειάζεται, στὸ βαθμὸ ποὺ τὴν ἔχει ξεπεράσει, τὴν Ἱατρικὴ τοῦ Ἱπποκράτη ἢ τοῦ Παστέρ. Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τὴ φιλοσοφικὴ γνῶση — ὁ Κομφούκιος, ὁ Βούδδας, ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Πλάτων, ὁ Κάντ, εἶναι πάντοτε παρόντες, καὶ πάντοτε βρίσκονται στὰ σύνορα τῶν γνώσεών μας. Διότι στὴν οὐσία δὲν πρόκειται γιὰ γνῶση τοῦ κόσμου, ἀλλὰ γιὰ μιὰ βαθειὰ αἴσθηση περὶ τοῦ κόσμου. Αὐτὴ ἡ αἴσθηση δὲν ἀποκτᾶται τόσο μὲ τὴ γνῶση, ὅσο μὲ τὴν ἐπίγνωση.

Ἡ φράση «πνευματικὸς προσανατολισμὸς» ἔχει μιὰν ἀσάφεια. Ὁφείλεται στὴν εἰκόνα ποὺ προκαλεῖ μέσα μας ἡ λέξη «προσανατολισμὸς». Ἔχει τὴν ἔννοια τῆς κατευθύνσεως. Μᾶς διαφεύγει ὅμως, γιὰ τὸ θεωροῦμε δεδομένο, τὸ σημεῖο ὅπου βρισκόμαστε. Μ' αὐτὰ ποὺ ἐξετέθησαν, προσπάθησα νὰ διαλευκάνω, ἃς ποῦμε, τὴ μέθοδο γιὰ νὰ βρῆ ὁ καθένας τὸ στίγμα του. Ὁ καθένας ἔχει τὸ δικό του στίγμα. Καὶ περαιτέρω, θὰ λέγαμε, τὸ δικό του σύστημα συντεταγμένων. Ὅχι ὅπου τὸν τοποθέτησαν οἱ ἄλλοι ἢ βρέθηκε κατὰ τύχη τοποθετημένος, ἀλλὰ ὅπου τοῦ ταιριάζει. Καὶ τοῦ ταιριάζει τὸ στίγμα ἐκεῖνο ὅπου τὸν ἀναδεικνύει γνήσιο, αὐθεντικό. Ἡ ἔννοια τῆς αὐθεντικότητος περιέχει τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημιουργικότητος. Δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς· τὴν ἀλήθεια τὴν δημιουργοῦμε ἐμεῖς· καὶ δὲν εἶναι κατασκευάσμα· εἶναι δημιούργημα μὲ τὴν κυριολεκτικὴ σημασίαν τῆς λέξεως. Δηλαδή μιὰ ἀλήθεια εἶναι κάτι νέο στὸν κόσμο. Μιλῶ γιὰ τὴν φιλοσοφικὴ ἢ καλλίτερα τὴν ὑπαρξιακὴ ἀλήθεια κ' ὄχι τὴν ἐπιστημονικὴ. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια εἶναι ἀδιάφορη. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ζεῖ — καὶ ἐδῶ ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς δὲν νοεῖται μὲ τὴν βιολογικὴ τῆς σημασίαν — μὲ τὴν ἀλήθεια τοῦ ὅτι τὰ ἠλεκτρόνια τρέχουν τόσα χιλιόμετρα στὸ λεπτό, ἀλλὰ γιὰ τίς προσωπικὲς του ἀλήθειες — δηλαδή τίς προσωπικὲς του «πίστεις».

Ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς εἶναι δημιούργημα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος. Ὡστόσο, στὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα ἐνυπάρχουν κάτι βασικὰ ἐλαττώματα, τὰ ἔξωποια κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀνόδου τοῦ ἔπαιξαν ρόλο προωθητικῶν δυνάμεων καὶ τώρα πᾶνε νὰ μετατραποῦν σὲ δυνάμεις ὀλέθρου. Βασικὰ εἶναι ὁ δογματισμὸς του. Πρῶγμα ποὺ δὲν ἔχει τὸ πνεῦμα τῆς Ἀνατολῆς, ἰδιαίτερα τῶν Ἰνδιῶν. Τὸ ἰνδικὸ πνεῦμα, ἐπὶ παραδείγματι, ἀναγνωρίζει πὼς ὑπάρχουν πολλοὶ δρόμοι ποὺ ὀδηγοῦν στὸ Θεό. Αὐτὸ ποτὲ δὲν εἰπώθηκε στὴν Εὐρώπη. Ἐνας ἀλάθητος δρόμος ὀδηγεῖ στὸ Θεό, ἢ στὸν Κομμουνισμὸ ἢ στὴν ὅποια ἀλήθεια. Ὅσοι δὲν τὸν ἀκολουθοῦν, ἢ πλανῶνται ἢ εἶναι γιοὶ τοῦ σατανᾶ καὶ πληρωμένοι προδότες. Καὶ στὸ βαθμὸ ποὺ οἱ ἀλήθειες αὐτὲς καταλήγουν σὲ ἀντιμαχόμενες ἰδεολογίες, οἱ συγκρούσεις εἶναι συχνὲς καὶ ἀναπόφευκτες. Οἱ νέοι μόλις βγοῦν στὸν κόσμο σπεύδουν νὰ λάβουν θέση μάχης, κάτω ἀπὸ τὴ σημασίαν ὀρισμένων λέξεων, ποὺ ἔχουν καταντήσει ταμποῦ.

Μὴ χρησιμοποιοῦτε τὶς λέξεις ἂν δὲν τὶς ἐλέγξετε στὴ λυδία λίθο τῆς οὐσιαστικῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς σας. Μὴ παύσετε λέξεις ἀπὸ τὸ πεζοδρόμιο, γιατί ἔχουν καταντήσει σκιάχτρα—καὶ ἀφιερώνετε ὅλη τὴ δροσιά τῆς ψυχῆς σας γιὰ νὰ τὰ ὁμορφύνετε. Ὡσπου νὰ σᾶς καταντήσουν ἐσᾶς σκιάχτρα. Λέμε τὴ λέξη συντηρητικὸς καὶ ἀποτάσσομε σατανάδες, λέμε τὴ λέξη Θεὸς καὶ σκανδαλιζόμαστε, λέμε τὴ λέξη ἄνθρωπος καὶ ἐκστασιαζόμαστε. Πάτε πίσω ἀπὸ τὶς λέξεις ποὺ σχηματοποιοῦν τὸν πολὺμορφο κόσμο. Ἄν ξύσετε τὸν συντηρητικὸ ἢ τὸν προοδευτικὸ ἢ τὸν θρησκευόμενον ἢ τὸν ἄθεο, θὰ βρῆτε πράγματα ποὺ δὲν τὰ ὑποψιαζόσαστε, γιατί σᾶς τὰ κρύβουν οἱ λέξεις. Μπορεῖ εὐκολὰ νὰ βρῆτε πίσω ἀπὸ τὸν τυπικὰ συντηρητικὸ οὐσιαστικὰ προοδευτικὸ καὶ τὸ ἀντίστροφο, ἢ πίσω ἀπὸ τὸν τυπικὰ θρησκευόμενον ἕνα οὐσιαστικὰ ἄθεο καὶ τὸ ἀντίστροφο. Νοιώστε τὸν κόσμο ξεκινώντας ἀπὸ μιὰ γνήσια προσωπικὴ ἀφετηρία καὶ ὕστερα διαλέξετε τὶς ἀρμόδιες λέξεις.

Οἱ λέξεις πρέπει νὰ ἔχουν ἕνα ἀντίκρουσμα. Ἡ ὀνομαστικὴ τους ἀξία νὰ εἶναι ἴση μὲ τὴν ἐσωτερικὴ τους ἀξία. Ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ὑγιὲς νόμισμα. Ἄλλὰ συμβαίνει, κάτω ἀπὸ ὀρισμένες συνθήκες νὰ κυκλοφορῇ νόμισμα πολὺ παραπάνω ἀπὸ τὶς συναλλακτικὰς ἀνάγκες. Τότε ἔχουμε πληθωρισμό. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ συμβῆ καὶ μὲ τὶς λέξεις. Ἡδη, στὴν ἐποχὴ μας παρατηρεῖται μιὰ αὐξουσα πληθωριστικὴ τάση στὶς λέξεις. Πρῶτα - πρῶτα εἶναι πολλές. Οἱ σελίδες πρὸς γράφονται μέσα σ' ἕνα χρόνο στὴ Χώρα μας δὲν γράφτηκαν σ' ὀλόκληρη τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα. Οἱ λέξεις ἔχουν ὀνομαστικὴ ἀξία ἀλλὰ δὲν φέρνουν ἐσωτερικὸ ἀντίκρουσμα. Ὁ Καζαντζάκης, στὸ βιβλίο του «Ἀναφορὰ στὸν Γκρέκο» ἀναφέρει γιὰ ἕνα ἱερωμένο, ὁ ὁποῖος προτοῦ πάη στὴν ἐκκλησίαν ἔγραφε τὴ διαθήκη του, γιατί πίστευε πὼς ἀναφέροντας τὶς λέξεις τῶν ἱερῶν κειμένων μπορούσε ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ νὰ τὸν συντρίβουν μὲ τὸ βάρος τοῦ περιεχομένου των. Οἱ λέξεις: Θεός, καθῆκον, ἡθικὴ, ἁμαρτία, πολιτικὴ, ἐπιστήμη, πατριδα, ἀγάπη, ἔρω, τέχνη—γιὰ νὰ ἀναφέρω μόνο λίγες ἐνδεικτικῶς—ἔχουν καταντήσει σὰν κατοχικὸ χαρτονόμισμα. Ἄλλὰ φτώχεια τῶν λέξεων σημαίνει φτώχεια τῆς ἐσωτερικῆς μας ζωῆς. Καὶ ὅπως τὸ νόμισμα, ὅσο κίβδηλο εἶναι τόσο γρηγορώτερα ἀλλάζει χεῖρα, ἔτσι καὶ οἱ κίβδηλες λέξεις σημειώνουν μιὰ καταπληκτικὴ κυκλοφορία. Μόλις τὴν ἀκούση ὁ ἕνας, χωρὶς νὰ ἐλέγξη τὰ διαπιστευτήριά της, χωρὶς νὰ τὴν συσχετίσῃ μὲ τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμον, τὴν κυκλοφορεῖ ἀμέσως στὴν ἀγορά. Ἔτσι, ἔχουμε μιὰ φρενήρη μεταβολὴ στὶς πνευματικὰς μὸδες. Ὅλα πρέπει νὰ εἶναι τῆς μὸδας' ἀπὸ τὸ κοστούμι ποὺ θὰ φορέσουμε, μέχρι τὸ βιβλίο ποὺ θὰ διαβάσουμε ἢ μέχρι τὴν κοσμοθεωρίαν ποὺ θὰ μᾶς ἐκφράσῃ. Ὁ ἐκπεσμός τῶν λέξεων μαρτυρεῖ τὸν ἐκπεσμό τῶν ἀξιῶν. Καὶ ὁ ἐκπεσμός τῶν ἀξιῶν μαρτυρεῖ τὸν ἐκπεσμό τοῦ ἀνθρώπου.

VIII

Ἡ ἀρχέγονη ἐκπτώση τοῦ ἀνθρώπου συνεχίζεται. Καὶ μάλιστα σὲ μεγαλύτερο βαθμό. Οἱ σύγχρονες βιομηχανικὲς πόλεις ἔχουν καταντήσει τὸν ἀνθρώπον ἕνα ἄθυμα. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος, μέσα στὴν πλησμονὴ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν εἶναι ὁ πιὸ στερωμένος ἄνθρωπος τῆς ἱστορίας. Κατάντησε ἕνα καταναλωτικὸ ζῶο μὲ ἀπωθημένο τὸ πάθος του γιὰ γνήσια ζωὴ. Εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ ἀρχίσῃ

μιὰ νέα ἀλληλοσφαγή, καὶ νὰ ριχτοῦν στὶς μάχες ἄνθρωποι καὶ ἀπὸ τὰ δύο στρατόπεδα, μὲ τέτοιο πάθος, ποὺ θὰ δικαιολογῆται μόνον ἀπὸ τὴ στεγνὴ βιομηχανικὴ ζωὴ ποὺ διάγουν, μέσα στὶς κοσμοπόλεις. Ἐὰν ὁ πολιτισμὸς μας, δίπλα στὰ ὕλικά ἀγαθὰ δὲν δώσῃ καὶ ἀφθονὴ ἐσωτερικὴ ζωὴ, τότε θὰ τὴν ἀποζητήσῃ ὁ ἄνθρωπος στὴν καταστροφὴ. Θὰ ζητήσῃ τὴν ψυχικὴ λύτρωσή του στὸν σωματικὸ του ἀφανισμό.

Ἡ πλούσια ἐσωτερικὴ ζωὴ εἶναι τὸ μόνον ἀντιφάρμακο στὶς παρούσες, διαδικασίαι τῶν ἀντικειμενοποιήσεων. Περισώσετε τοὺς ἐσωτερικοὺς σας χώρους. Ὁ κίνδυνος τῶν ἐσωτερικῶν ἀπαλλοτριώσεων ὀλοένα καὶ μεγαλώνει. Ἡ πολυπραγμοσύνη, ἡ βομβοῦσα κυψέλη τῶν κοσμοπόλεων μὲ τοὺς πολυειδεῖς περιορισμούς της, οἱ εὐκολίαι τῶν μηχανικῶν μέσων, οἱ πολλὰς δυνατότητες γιὰ αὔξησιν τοῦ ὕλικου πλούτου, εἶναι οἱ λωτοὶ τῆς χώρας τῶν λωτοφάγων. Ἐὰν χαθοῦν οἱ Ἰθάκες, ἂν χαθοῦν οἱ ἐσωτερικοὶ χώροι, τότε ἡ ἔκπτωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὀριστικὴ. Οἱ ἐσωτερικοὶ χώροι κινδυνεύουν ἀπὸ τὴς ἀντικειμενοποιήσεις καὶ περισώζονται ἀπὸ τὴν ἐπιστροφὴν στὶς πηγὰς τῆς δημιουργικῆς ζωῆς. Ἐκεῖ εἶναι ποὺ ὁ κόσμος κρίνεται ἐξ ἀρχῆς. Ἐκεῖ εἶναι ποὺ ἀντιλαμβάνομαστέ τὶς πλούσιαις δυνατότητες ποὺ ἔχουμε μέσα μας, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄρια μας. Πρὶν ἀπὸ λίγο ἀνέφερα μιὰ φράση τοῦ Rilke, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία, ἀπὸ τὸν Θεὸ μᾶς χωρίζει ἕνας μεσότοιχος. Ὅσοι ἀκουσαν τὰ βήματά του, τὸν ζωγράφισαν ἐπάνω στὸν τοῖχο. Αὐτὸς ποὺ δείχνοντάς τὴ ζωγραφιά ἐννοεῖ τὰ βήματα, εἶναι πιὸ κοντὰ στὴν ἀλήθεια. Κοντήτερα κι' ἀπ' αὐτὸν ποὺ παίρνει τὴ ζωγραφιά γιὰ Θεὸ, κι' ἀπ' αὐτὸν ποὺ παίρνει τὸν Θεὸ γιὰ ζωγραφιά.